

Kolejka, Josef

Národnostní programy socialistických stran střední a jihovýchodní Evropy v období listopad-říjen 1918 : (ohlas VŘSR u Čechů a Slováků, Jihoslovanů a Poláků)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1973, vol. 22, iss. C20, pp. [21]-40

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102183>

Access Date: 09. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOSEF KOLEJKA

NÁRODNOSTNÍ PROGRAMY SOCIALISTICKÝCH STRAN STŘEDNÍ A JIHOVÝCHODNÍ EVROPY V OBDOBÍ LISTOPAD–ŘÍJEN 1918*

(*Ohlas VŘSR u Čechů a Slováků, Jihoslovanů a Poláků*)

1. Interpretace práva národů na sebeurčení v české a slovenské sociální demokracii

Hesla sovětské vlády a pak sovětské delegace na jednání o míru s ústředními mocnostmi v Brestu z konce roku 1917 byla u nás vítána jako „rozhodující krok k míru“ a také jako „posílení ideje českého státu“. Čeští sociální demokraté chápali sovětské heslo sebeurčení národů jako potvrzení možnosti vzniku samostatného československého státu. Koncem roku 1917 přicházeli i buržoazní čeští politikové k poznání — pod vlivem sovětských deklamací a také pod tlakem nálad dělnických mas —, že „události na východě (rozuměj v Rusku — J. K.) učí, že je lépe včas a dobrovolně dát to, co na věky nemůže být násilím udrženo“. Tato slova byla adresována do Vídně i do vlastních řad. Pracujícím masám pak byla určena další podobná hesla: Chceme demokratický a svobodný československý stát, přičemž demokracii nepůjde jen o politiku (zřejmě o stát), ale také o sociální řešení.¹ Šlo tu o fráze — a toto konstatování platí i o mnohých člancích sociálně demokratických časopisů. Vedení tehdejší československé sociální demokracie ještě nepřijalo za svůj cíl vybojovat československou republiku, rozhodně ne po vzoru Říjnové revoluce. Tusar ještě na začátku prosince 1917 považoval „za aktuální požadavek českého národa proklamaci z 30. května 1917“ (která setrvala na půdě habsburské monarchie!). Představitel českých sociálních demokratů-centralistů mluvil v té době opovržlivě

* V tomto příspěvku navazuji přímo na svůj článek *Mezinárodní socialistické hnutí o národnostní otázce (listopad 1917–říjen 1918)*, Časopis Matice moravské 1971, 3/4, 243 a d.

¹ Tyto a další jiné citace českého buržoazního a sociálně demokratického tisku jsem uváděl ve své starší práci *Revoluční dělnické hnutí na Moravě a ve Slezsku 1917–1921*, Praha 1957. Z novějších prací je k danému tématu nejdůležitější rozprava Jurije Křížka, *Říjnová revoluce a česká společnost* (Rozpravy ČSAV, 71, 11, Praha 1967) a kniha Zd. Kárníka, *Socialisté na rozcestí*, Praha 1968. Pro poměry na Slovensku viz nejnovější *Prehľad dejín KSC na Slovensku*, Bratislava 1971.

o tom, že „v hlavách redaktorů (buržoazních časopisů) straší samostatný český stát, který jim mají darovat dohodové státy“.

Určitou nedůvěru sociálních demokratů vůči ideji úplné státní samostatnosti českého národa lze vysvětlit nejen vlivem předválečného i válečného austromarxismu, ale i jako nedůvěru ke koncepci budování českého státu v opoře o dohodové, tedy rovněž imperialistické státy. Výrazem těchto obav je např. článek spolupracovníka „Večerníku Práva lidu“ H. Boczkowského, který napsal koncem listopadu 1917: Vítězství Dohody by přineslo malým národům střední Evropy nemalé komplikace a „naopak jedinou zárukou jejich svobody a budoucnosti je vytvoření svobodné, republikánské federace národních států na východě Evropy, která se stane příkladem pro podobné uspořádání poměrů i na Balkáně a v Podunají“. Tato slova mohou být chápána jako doklad vlivu hesel VŘSR a potvrzení správnosti těch představ o příští formě státnosti českého, resp. „československého“ národa, které hájila delegace čs. sociální demokracie ve Stockholmu (a které byly vlastní především B. Šmeralovi). Naproti tomu nacionální opozici ve vedení čs. sociální demokracii se zdály tyto názory o federalizaci střední a jihovýchodní Evropy blízko „Rennerově představbě nadnárodního státu“: federalizované Rusko chápala opozice naopak jako argument pro samostatný československý stát. Podle F. Soukupa bylo možno „tvořit veliké a životaschopné federace jenom ze samostatných organismů národních“.²

Bezprostřední ohlas na hesla VŘSR a projevy sovětských delegátů v Brestu anebo i příznivé přijetí článku O. Bauera z prosincového čísla časopisu „Der Kampf“³ nasvědčovaly tomu, že v čs. sociální demokracii sílí tendence vidět a snad i řešit národnostní otázku více z třídních a internacionálních pozic. Podpis představitelů sociální demokracie pod tzv. tříkrálovou deklaraci (Šmeral a centralisté se schůze ze 6. ledna 1918 neúčastnili), neznamenal vítězství nacionálního směru ve straně: naopak skupina Hudec, Habrman, Soukup, Modráček, která přijímala koncepci zahraničního odboje, byla v únoru 1918 poražena. Projevy souhlasu „Práva lidu“ a dalších časopisů s lednovým (1918) číslem „Kampfu“⁴ naznačovaly, že existovala možnost spolupráce vedení čs. sociální demokracie s německo-rakouskou opozicí a s českými centralisty. J. Stivín nejen že vítal stanovisko německo-rakouské opozice a její hodnocení národního hnutí německých národů jako revolučního boje, ale zároveň odmítal „ovládání národních menšin“ — což znamenalo odmítnutí připojení „sudetských“ Němců do čs. státu.

Takové stanovisko bylo blízké názorům českých centralistických sociálních demokratů, kteří na své konferenci v Brně 30.—31. prosince 1917

² V listopadu—prosinci 1917 nebylo sice úplně jasno o dalším vývoji soužití národů vznikajícího sovětského státu (Ruské socialistické federativní sovětské republiky), ale přece jen mohla již první opatření sovětské moci — jak na to upozorňuje Křížek — dávat popud sociálně demokratickým stranám, aby uvažovaly o možnosti podobného řešení i ve střední Evropě. „Ale sociálně demokratické strany věnovaly těmto hlubinným souvislostem nepatrnou pozornost. To pravděpodobně bylo též jednou z příčin, proč (tyto strany) neodkryly a neprobojovaly jiné formy spojení středoevropských a jihoevropských národů než tu, která se nakonec víceméně živelně prosadila.“ Křížek, c. d., str. 40. Šmeral, který byl v tomto směru výjimkou, připomínal ještě v květnu 1918 možnost „samostatného státu českého v rámci federativně vybudovaného dunajského soustátí“. Právo lidu, 14. 5. 1918.

³ ČMM 1971, 3/4, str. 257.

⁴ Tamtéž. Ká r n í k, c. d., str. 212 a d.

upouštěli od svého staršího rakušanství a uznávali právo na sebeurčení i pro Čechy a pro český „národní“ stát v příštích „Spojených státech evropských“ (Ed. Burian), přičemž cestou k takovému „sjednocování“ by mohla být i „úplná autonomie“ českého národa v rámci stávajícího (a samozřejmě reformovaného) Rakouska (tak se domníval V. Stein). Na společné poradě „autonomistů“ a „centralistů“ 29. ledna 1918 pak V. Stein prohlásil, že v jejich straně „rakušáctví vymírá, není-li již mrtvo“. Centralisté propagovali na této schůzce spolupráci s německo-rakouskou sociální demokracií, která — jak se domníval Stein — opustila zásady Rennerovy a přijala do programu právo na sebeurčení.⁵ — My ovšem víme, že tak učinila jen opozice pod vedením Ottý Bauera.

Ve vedení čs. sociální demokracie se nerozhodli ani v lednu—únoru 1918 o tom, zda budou spolupracovat s centralisty a s německo-rakouskou sociální demokracií: kladná odpověď by znamenala konec spolupráce českých socialistů v Českém svazu (a to představitelé německo-rakouské strany žádali) a naopak začátek postupu proti vlastní buržoazii. Jednotliví čeští sociální demokraté tehdy viděli a přiznávali, že „daná doba“ je vedla „od teoretických základů o sebeurčovacím právu a autonomie k praktickému provedení“, ale teprve až v březnu 1918 si kladli autoři některých článků v sociálně demokratických časopisech otázku vztahu „národního“ a „třídního“.⁶ „Týdenní kronika válečná“ (řídil ji F. Dobrovolský) upozorňovala dne 7. března 1918 na to, že „jdeme s národem“, ale „náš úkol je vyšší“: nejde jen o „rovnoprávnost národa“, ale také o „rovnoprávnost lidu“, tedy o „sebeurčení lidu v národě“. Autor článku „Musíme zachovat svůj třídní charakter“ upozornil na to, že sociální demokracie na rozdíl od buržoazie, která je nyní pro sebeurčení národů, musí usilovat „jak o sebeurčení českého národa, tak i o sebeurčení lidu“ — a to znamená usilovat o stát „se socialistickým zřízením“.⁷ Také Jan Doležal si dával v březnovém čísle „Akademie“ za úkol najít „takovou politickou linii“, v níž by se shodovalo „zabředlé (?) heslo o českém státě s živoucími politickými, proletářským požadavkem dne“. V článku, nazvaném příznačně „Zpět k metodě marxismu a internacionalismu“, se Doležal přihlásil k Bauerově národnostnímu programu: Doležal chválil skutečnost, že Bauerův program už nespolehá na habsburskou dynastii, že odmítá orientaci na Dohodu a zdůrazňuje „třídní boj“ i „sílu demokratického hnutí“ a že žádá „obnovení čínorodé rakouské internacionály“.⁸ Bohumír Šmeral pak konkrétně žádal, aby se v této třídní linii řešení národnostní otázky: 1. uvedlo právo českého národa v soulad s právem na sebeurčení tří milionů německých obyvatel českých zemí; 2. zjednalo „jasno o úpravě hospodářské spojitosti s národy, s nimiž zeměpisná poloha nás tlačí do souvislostí — a 3. vykonaly vedle povinností „na poli národním stejným způsobem povinnosti také na poli sobě nejvlastnější, na poli socialistickém“. — A 70. výročí vydání Komunistického manifestu dávalo Šmeralovi příležitost k tomu, aby zdů-

⁵ Viz referáty v Dělnickém deníku z 31. 12. 1917 a 2. 1. 1917.

⁶ Křížek (c. d., str. 40) upozorňuje, že Akademie uveřejnila v ročníku XXII (1917—1918) více než třetinu článků věnovaných přímo problematice socialismu a sociální revoluce.

⁷ Týdenní kronika válečná, 7. 3. 1918, č. 17, str. 3.

⁸ Akademie, r. XXII, březen 1918, str. 192 a d.

raznil, že sociální (socialistické) cíle sociální demokracie nemohou být řešeny „bez zblížení a dohody proletariátu všech národností“.⁹

Vedení čs. sociální demokracie nebylo ani v březnu—dubnu 1918 jednotné v názoru na metody boje „za národní cíle“ a nebylo řečeno jasně ani to, co je vlastně „národní cíl“. Nacionální a „družstevní“ (Modráček) opozice mohly vydávat své časopisy a publikovat i v oficiálních orgánech strany názory, v nichž se propagovala spolupráce sociální demokracie s buržoazií a se zahraničním odbojem, odmítala se spolupráce s německými sociálními demokraty aj.¹⁰ „Well“ (zřejmě přívrženec Šmeralův) sice vítal v „Právu lidu“ program opozice v německo-rakouské straně (program byl zveřejněn v dubnovém čísle „Kampfu“) a hájil i zásadu sebeurčení Němců v českých zemích¹¹ — a také později byla v „Právu lidu“ příznivě komentována diskuse Bauer—Renner pro Bauera, ale k otevřenému odmítnutí nacionalistů v čs. sociální demokracii nedošlo. Doležalův námět z červnového čísla „Akademie“ řešit otázku sebeurčení národů odpověďmi na tři otázky — totiž na problémy „autonomie nebo federalizace?“, „český stát podle historického nebo podle přirozeného práva?“, „solidarita národní nebo třídní?“ — a hledat východisko „ve vytvoření jednotné revoluční fronty dělnictva jako v Rusku“¹² nenašel dostatečný ohlas. V čs. sociální demokracii se stále více (od léta 1918) přijímal program „mezinárodního“ řešení československé státnosti, „až skončí válka“ a „až zvítězí Dohoda“.

Ještě v červnu a červenci 1918 byly navázány kontakty mezi československou a německo-rakouskou sociální demokracií, ale jednání se omezovala jen na sociálně ekonomické záležitosti. V řešení národnostní otázky zůstával mezi oběma stranami rozpor. Vedení německo-rakouské strany přijalo ideu národních států až v říjnu 1918. To už bylo pozdě. Protibolševické články Hudcovy byly sice v českých sociálně demokratických časopisech v srpnu—září 1918 odmítány, ale představitelé čs. sociální demokracie vstoupili do Národního výboru a podřídili se tak vedení české buržoazie. Proti Šmeralovi¹³ byla rozpoutána zuřivá kampaň (buržoazního tisku) jako proti „rakušáckému patriotovi“. Začalo se znovu (v sociálně demokratickém tisku) s kritikou německo-rakouské sociální demokracie: ke kritice se přidali i ti, kteří jinak vítali vystoupení levice v německo-rakouské straně. Josef Stivín, který byl ještě na začátku roku 1918 považován některými německo-rakouskými socialisty za představitele „revolučního“ či „marxistického“ směru v čs. sociální demokracii, napsal do říjnového čísla „Akademie“: „Nemáme dnes prodiskutovánu a vyjasněnu uvnitř strany ani otázku českého státu, ani pojem práva na sebeurčení národů, ani stanovisko k požadavku samostatnosti Němců v severních

⁹ B. Šmeral, *Komunistický manifest a naše státoprávní deklaráce*, Akademie, XXII, str. 182.

¹⁰ Josef Hudec v článku *Spolek české sociální demokracie* (Akademie, XXII, duben 1918) si vyžadoval pro české socialisty právo a povinnost spolupráce s buržoazií s cílem „svrhnout cizácké panství“, ale němečtí sociální demokraté takovou spolupráci provádět nesměli. Hudec začal připravovat větší práci *Sebeurčení národů a marxism* (*Kritika marxismu z hlediska národnostního*), v níž obviňoval Marxe z německého nacionalismu!

¹¹ Právo lidu, 9. 4. 1918.

¹² J. Doležal, *My a německá sociální demokracie*, Akademie, XXII, červen 1918.

¹³ Šmeral zastával v čs. sociální demokracii nejdůslednější linii třídního boje — proto ona nenávisť buržoazie a nacionalistů proti jeho osobě.

Čechách, ani otázku míru a požadavků mírových, ani poměr k různým směrům socialistického hnutí v cizině, prostě nic. Držíme se státoprávních deklarací českého národa a s tím chceme vystačit do konce.“¹⁴ Byla to sebekritika mající kritizovat i ty druhé ve straně. Tato slova sice zamlčují třídní postoje soudruhů B. Šmerala, F. Dobrovolného a jiných, ale vcelku poměry ve straně vystihují.

— — —

Revoluce v Rusku probouzela k životu také slovenský národ. Vzhledem k celkovým poměrům v Uhrách (ústavní život tu nebyl obnoven ani v roce 1917) a vzhledem k celkové organizační a teoretické úrovni slovenské sociální demokracie probíhalo „probuzení“ socialistického i národního života na Slovensku daleko pomaleji a méně intenzivně než v českých zemích. „Robotnicke noviny“ začaly vycházet až v říjnu 1917, ale hned v prvním čísle konstatovaly to, co bylo zřejmě již obecným nebo dost rozšířeným míněním: „Od východu pošlý vánok slobody pretiahol celú Europu a v každom štáte zanechal hlboké stopy po sebe... Oba odkazy dejinnej chvíle dnešnej, demokratizácia a sebaurčenie národov, nezastavia sa na hraniciach uhorských a volajú po svojom splnení.“¹⁵ Ještě před 7. listopadem 1917 vyhlásily „Robotnicke noviny“ za cíl slovenského dělnictva: „Sloboda, právo, samourčenie národov! To je tá tajomná síla, ktorá bráni slabých pred silnými.“ Slovenští sociální demokraté tak dávali najevo, že jejich programem nebude integrita Uher, kterou hájilo vedení Uherské sociálně demokratické strany v létě 1917 ve Stockholmu. Na adresu uherské vlády a snad i na adresu USDS se v „Robotnických novinách“ psalo: „I my prideme železným zákonem vývoja zachytení k cti národnej. Prestaneme sa kričf, hanbičf, uklonkovačf i otročičf.“¹⁶

Právo národů na sebeurčení se stalo i na Slovensku právě vlivem VŘSR rozhodujícím heslem dne a doby — jak to dokazuje obsah článků „Robotnických novin“ z konce roku 1917 a na začátku roku 1918. „Samourčenie je dnes vážnejším faktom ako všetky staré pergamenty“ — tak čteme v „Robotnických novinách“. I pro sociální demokraty, jak se zdá, bylo právě právo na sebeurčení více než jen „demokratická rovnoprávnost“ anebo i „sociální spravedlnost“. Zřejmě z taktických důvodů se dával právu národů na sebeurčení smysl obecně protirakouský (protihabsburský). Tak alespoň vyznívá komentář „Robotnických novin“ k sovětským podmínkám jednání o mír v Brestu a k postoji rakousko-uherského ministra zahraničních věcí Czernina, který odmítal uznat sovětský požadavek, aby si každý národ sám rozhodl o státní samostatnosti anebo o příslušnosti k tomu či onomu státu.¹⁷ Nelze však přesně vyložit, jak si slovenští sociální demokraté představovali uskutečnění sebeurčení svého národa. Ve vědomí převažující části slovenské veřejnosti se pravděpodobně postupně od léta 1917 fixovala idea soužití Slováků s Čechy ve společném československém

¹⁴ Akademie, XXII, září 1918.

¹⁵ Robotnicke noviny, 4. 10. 1917. — Viz L. Lipták, *Slovensko v 20. storočí*, Bratislava 1968, str. 66.

¹⁶ Robotnicke noviny, 8. 11. 1917 (ale vydáno ještě před 7. listopadem. — Viz *Prehľad dejín KSC*, c. d., str. 91.

¹⁷ M. Gosiorovský, *Dejiny slovenského robotníckeho hnutia*, Bratislava 1956, str. 280–281.

státě, kterou podporovali slovenští socialisté v emigraci hned na začátku první světové války a kterou v létě 1917 přijímala i slovenská národní strana.

Ještě na začátku roku 1918 převládala v řadách slovenského dělnictva nebo přesněji řečeno v dělnictvu slovenských měst převážně protiválečná nálada s hesly o míru a sociální spravedlnosti — a to dovolovalo společný postup dělníků slovenské národnosti s dělníky maďarskými ve velkých stávkách v lednu a únoru nebo ještě v dubnu 1918. Jak známo, zastávalo vedení USDS názor o potřebě celistvosti Uher. To se musilo zdát části slovenských dělníků v rozporu s hesly VŘSR a s celkovou tendencí doby. Národní a někdy již i přímo protiuherské nálady lze pozorovat v mnoha drobných i větších vojenských vzpourách z jara 1918. A to vše vedlo k závěru, vyjádřeném na známém shromáždění 1. května 1918 v Liptovském Mikuláši, kdy byla přijata po projevu demokrata dr. Vavra Šrobára závěrečná rezoluce „robotníkov, organizovaných v slovenskej sociálnodemokratickej strane, a slovenských občanov“, v níž se mimo jiné žádalo „bezpodmienečné uznanie práva na sebaurčenie všetkých národov Rakúsko-Uhorska, teda aj uhorskej vetvy československého kmeňa“.¹⁸ Formulace „uhorská vetva československého kmeňa“ je v literatuře dostatečně vysvětlena. O československém státě se nemluvilo zřejmě kvůli cenzuře. Ani starší, ani nejnovější slovenské práce nezakrývají skutečnost, že organizační a ideová úroveň Slovenské sociálně demokratické strany byla nízká a slabá: spolupráce sociálních demokratů s národní slovenskou stranou při ustavování společné Slovenské národní rady je komentována kriticky.¹⁹

Nejsme s to posoudit intenzitu souhlasu nebo nesouhlasu členstva Slovenské sociální demokracie s ideou československého státu, která byla přijata vedením strany v květnu 1918. Zdá se, že na východě se cítilo pouto k Uhrám jako silné ještě v popřevratových dnech. Vedení Slovenské sociální demokracie nepovedlo v létě, ba ani na začátku podzimu 1918 zásadní rozchod s USDS a s Uhrami. Na mimořádném sjezdu USDS 13. října 1918 prohlásil zástupce SSDS, že Slováci nejsou nadšeni ani českým objetím, ani sliby maďarských soudruhů (o kulturní rovnoprávnosti nemaďarských národů Uher), ani programem Wilsona. O budoucnosti Slovenska — řekl tehdy Adolf Horváth — v rámci Uher nepředkládáme žádný program, ani neslibujeme, nic nenavrhujeme.²⁰ O šest dní později prohlásil jediný slovenský zástupce v budapeštském sněmu jménem Slovenské národní rady — jejímž členem se stal i předseda Slovenské sociálně demokratické strany —, že neuznává tento parlament a tuto vládu. A konečně dne 30. října 1918 vyhlásila Slovenská národní rada na své ustavující schůzi v Martině známou „Deklaraci slovenského národa“.

¹⁸ Tamtéž, str. 286. — *Prehľad...*, str. 93–94.

¹⁹ *Gosiřovský, c. d.*, str. 293–295.

²⁰ *Prehľad...*, str. 96–97. — Na východním Slovensku stálo slovenské dělnictvo pod vlivem Hornouherské sociálně demokratické strany a přijímalo částečně i stanovisko zachování integrity uherského státu. Podrobně o tom L. Tajták, *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku*, Bratislava 1972, str. 104–110.

2. Národnostní programy sociálně demokratických stran jihoslovanských národů (zemí)

Sovětské manifesty z listopadu a prosince 1917 znamenaly také pro jihoslovanské národy potvrzení možnosti řešit své státoprávní postavení protihabsbursky a ustavením samostatného jihoslovanského státu. Je známo, že tato idea byla proklamována v tzv. Korfské deklaraci zástupců vlády Srbského království a emigrantského Jihoslovanského (Jugoslávského) výboru z 20. července 1917. Povzbuzení „novou revolucí v Rusku“ — tedy VŘSR — vyhlášovali někteří jihoslovanskí politikové v Rakousku-Uhersku postupně koncem roku 1917 a na začátku roku 1918 souhlas s ideou sjednocení Srbů, Chorvatů a Slovinců ve společném jugoslávském státě. Podobně jako Češi a Slováci nebo i jiní kritizovali i Jihoslované postup zástupců Rakousko-Uherska v Brestu a odvolávali se přitom na zásady, které předkládala sovětská delegace.¹

Idea „jednotného jugoslávského národa“ a společného státu Srbů, Chorvatů a Slovinců byla postupně od konce roku 1917 přijímána takřka všeobecně, ale jednotlivé politické skupiny národních buržoazii si tuto ideu vykládaly podle okolností velkosrbsky (jako zapojení rakousko-uherských Jihoslovánů do obnoveného a rozšířeného Srbska) anebo velkochorvatsky (sjednocení Jihoslovánů v rámci trialisticky členěné habsburské monarchie). Bylo proto důležité, jaké stanovisko zaujmou a prosadí socialisté jednotlivých národů a zemí.

Slovinští sociální demokraté (jejich strana se nazývala Jihoslovanská sociálně demokratická strana — dále JSDS) obnovovali svou činnost postupně po březnu 1917 a trvali tehdy na svém stanovisku z roku 1909 (tivolská konference). Někteří předáci JSDS však začali od léta 1917 sympatizovat s tzv. deklaračním hnutím. Albin Prepeluh-Abditus (lze jej srovnat asi s naším Hudcem) vystoupil v červenci 1917 s tezí, že Slovinci jako malý a „proletářský“ národ nemají tak výrazné třídní protiklady jako národy velké. V září 1917 kritizoval Prepeluh vedení své strany (H. Tumu — viz o tom dále) za to, že příliš „kopíruje cizí vzory“ (ruské) a že nepodporuje „celonárodní frontu“.² Vedení strany však setrvalo na svém odmítavém postoji k „deklaračnímu hnutí“ a X. sjezd JSDS z 25. prosince 1917 potvrdil taktiku z roku 1909. Sjezd ovšem přijal ideu sjednocení Slovinců, Srbů a Chorvatů, a to „cestou demokratizace Rakouska“: tato demokratizace měla být uskutečněna společným postupem všeho rakouského proletariátu. Slovinští sociální demokraté, říkal tehdy Henrik Tuma, vycházejí ze skutečnosti, že ani jihoslovanský ani český lid nejsou s to sami vlastními silami dosáhnout politické samostatnosti: a protože nechtějí čekat na oktroj koruny nebo na úplné vítězství Dohody, spoléhají hlavně na provedení „demokratizace“ Rakouska. Zmínku o možnosti úplné nezávislosti jihoslovanského státu, který by uzavřel Rakousku a Německu přístup k Jadranskému moři nebo vytlačil od Jadranu a od Balkánu také Itálii, mínil Tuma tehdy více jako výhrůžku než jako reálný cíl. Tuma vytykal Rakousku, že promeškalo svou dějinnou úlohu „historického představitele

¹ J. Janković — B. Krizman, *Gradja o stvaranju jugoslovenske države*, I, Beograd 1964, str. 350 a d.

² D. Kermavner, *Ivan Cankar in slovenska politika leta 1918*, Ljubljana 1969.

skupiny jadransko-karpatské“, ale sám chtěl věřit tomu, že „zeměpisná skupina území Alp, Sudet, Podunají a Karpat“ má všechny podmínky velkého a rychlého státního růstu. Rozpad Rakousko-Uherska na jednotlivé etnografické (?) části by uvolnil – myslel si Tuma – imperialistické snahy Německa, Itálie a Ruska.

Poněkud nesourodě vyličení historie jižních Slovanů v Rakousko-Uhersku a soudobých snah Německa a Itálie uzavírá Tuma návrhem na uskutěnění federace států v prostoru mezi moři Baltským, Jadranským, Egejským a Černým. Odvolává se na Hegela, Comta a Spencera požadoval Tuma, aby sociální demokracie hájila právo „svobodného rozvoje společnosti, svobody všech, i těch nejmenších národů“. Nelogicky se pak Tuma obrací na habsburskou dynastii, v jejíž moci je prý „řešit problémy Rakousko-Uherska, Polska a Balkánu bez konfliktu v Evropě“. Dostanou-li národy Rakousko-Uherska svobodu, pak se k nim „tlakem svého postavení“ budou musil připojit Poláci, Rumuni a balkánští národové. To bude cesta k „třetí internacionále“ (Tuma ovšem nemá na mysli Leninovu internacionálu), cesta k „demokratizaci Evropy“ přes „obnovení rakouské internacionály na principu sebeurčení národů“.³

Tumovo přijímání Rennerovy koncepce „střední Evropy“ anebo Kautského ideje „sjednocených evropských států“ bylo diktováno zřejmě obavami, které měli Slovinci z velkoněmeckého programu i z nároků Itálie na Istrii a na Dalmácii. Snad proto se dovolával Tuma i Wilsona: nároky italské považoval Tuma za úplnou negaci svobody a sebeurčení.⁴

Referát H. Tuma na X. sjezdu JSDS lze stručně charakterizovat tak, že slovinští socialisté nadále setrvali na starší představě rakousko-středoevropského spojení národů. Nešlo však o důsledný internacionalismus, ale o druh austromarxismu, na jehož základě sice jihoslovanští socialisté uměli odmítat buržoazní nacionalismus, ale na druhé straně neporozuměli bolševickému třídně internacionalistickému pojetí národů na sebeurčení. A tento austromarxistický internacionalismus se nelíbil „omladině“. Tuma sice považoval skupinu mladých slovinských socialistů za „nacionalisty“, ale „omladina“ vcelku správně kritizovala vedení strany za to, že stojí nadále pod vlivem Rennerových koncepcí nadnárodního státu. Mladí slovinští socialisté tehdy žádali, aby strana přijala a hájila ideu suverénního národního státu: to měla být základna příštího politického vývoje v Evropě. Nelze přece vítat ruskou revoluci a nepřijímat její heslo o právu národů na sebeurčení – tak psala Aloisie Štebi. Mladí socialisté prohlašovali v březnu 1918: „Ve jménu sebeurčení národa chceme federalisticko-státní sjednocení slovinsko-chorvatsko-srbského území.“⁵ S tímto pojetím souhlasil známý spisovatel Ivan Cankar, který navíc upozorňoval na to, že se vedení osvobozenického hnutí Slovinců a vůbec všech Jihoslovanů, předběžně vyjadřovaného deklarantským hnutím, má ujmout dělnická třída.

Vedení JSDS bylo nuceno v následujících měsících klást větší důraz

³ H. Tuma, *Zur südslawischen Frage*, Der Kampf, 11, č. 2, str. 92.

⁴ H. Tuma, *Die nationale Grenze zwischen Slowenen und Italienern*, Der Kampf, 11, č. 5, str. 324–330 a č. 6, str. 392–402.

⁵ V. Strugar, *Socialdemokratija o stvaranju Jugoslavije*, Beograd 1965, str. 114 až 115; J. Pleterški, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u teoriji i politici KPJ-KPS*, Jugoslovenski istorijski časopis 1969/1–2, str. 29.

na ideu sebeurčení národů ve smyslu sjednocení všech jižních Slovanů bez ohledu na existující hranici Rakousko-Uherska. Četní slovinští sociální demokraté přijímali tehdy i představu o „trojčlenném jugoslávském národě“, který chce svůj samostatný národní stát. Uznání těchto idejí a cílů však sblížovalo část vedení JSDS s buržoazními stranami, které vytvořily v srpnu 1918 Národní výbor. Spolupráci s „občanskými stranami“ propagoval zejména Anton Kristan, který byl ochoten ponechat hegemonii národně osvobozenického boje slovinského lidu buržoazii. Druhá část JSDS odmítala takovou spolupráci (nadále H. Tuma) a spoléhala na dorozumění se socialisty ostatních národů Rakousko-Uherska: tito socialisté věřili, že by se Rakousko-Uhersko mohlo stát „druhým Ruskem“ — nikoli ovšem ve smyslu sovětského státu, ale jako nějaká středoevropská federace.⁶

V sociálně demokratické straně Chorvatska-Slavonska se pokračovalo od listopadu 1917 v diskusi o řešení národnostní otázky. V. Korač i jiní vítali ruskou revoluci a její hesla o míru na základě práva národů na sebeurčení: tvrdili, že mír musí přinést nové uspořádání Evropy na základě etnických (národních) hranic. Jižní Slované — Srbové, Chorvati a Slovinci — jsou jedním národem. Korač se domníval, že k uskutečnění tohoto cíle se spojí všechny strany včetně buržoazních. Důsledná agitace jugoslávské ideje způsobila, že časopis strany „Sloboda“ byl 13. prosince 1917 zakázán: socialistická propaganda v Chorvatsku se musila na krátkou dobu odmlčet, dokud nezačal vycházet nový časopis „Pravda“. Představitelé tohoto časopisu odmítali přijmout platformu buržoazní politiky: považovali za hlavní směrnicí své politiky v národnostní otázce nejen sebeurčení národů, ale i vítězství demokracie a socialismu v celém světě.⁷

Přestože uherská vláda zavedla přísnou cenzuru nad denním tiskem a zakazovala články o heslech VŘSR, přece jen vyzněly májové oslavy 1918 i v Chorvatsko-Slavonsku ve znamení hesel ruské revoluce. Prohlášení májového shromáždění v Záhřebu žádalo „úplnou národní svobodu, nezávislost a suverenitu... v úplně svobodných, nezávislých a suverenních národních státech... na základě územně etnografických hranic každého jednotlivého národa“. Chorvatští socialisté se hlásili k ideji jednotného „trojčlenného“ jihoslovanského národa Srbů, Chorvatů a Slovinců, ale zároveň zdůraznili, že „druhý požadavek světového míru je přechod společnosti kapitalistické v socialistickou“. Obnovená internacionála musí uznávat oprávněnost snah o pravé sebeurčení národů a musí se vzdát politiky tzv. status quo, která škodila malým a potlačovaným národům. „Proto shromáždění žádá — čteme dále v citované rezoluci —, aby všechny strany internacionály uznaly snahy o sebeurčení každého národa za cíl praktické politiky.“⁸

⁶ Postoj Jihoslovanské sociální demokracie se zdál autoru článku *Směry v jihoslovanské sociální demokracii* v naší „Akademii“ (XXII, č. 4, str. 174) „přísně internacionální“, ale zase bosensko-hercegovský socialista Jovo Jakšić odhadoval v srpnovém čísle časopisu „Der Kampf“ (11, 8, str. 589—592), že Slovinci kolísají mezi „středoevropským stanoviskem Rennerovým“ a „slovinským nacionalismem“. Jakšić považoval obsah časopisu „Naprejš“ za internacionální, ale vedení strany vytýkal, že spolupracuje s buržoazií.

⁷ Š t r u g a r, c. d., str. 79 a d.

⁸ Akademie, XXII, 6, str. 285—286; Š t r u g a r, str. 85.

Podobné rezoluce byly tehdy přijímány i na dalších májových oslavách — v Osijeku, Varaždíně, Karlovcí —, ale přece jen se poněkud od sebe lišily (např. v odhadu perspektiv a podmínek rozvoje národně osvobozenického boje). Vitomiru Koračovi se zdálo, že tyto rezoluce se vyslovují proti koncentraci národních sil Chorvatů — a zase skupina kolem „Pravdy“ viděla v záhřebské rezoluci tendence smíru sociální demokracie s buržoazií. Došlo k nové diskusi, v níž byly řešeny otázky taktiky: má proletariát napřed bojovat za národní stát a jít s národní buržoazií anebo společně s proletariátem všech zemí připravovat sociální přeměny lidstva, které uskuteční i svobodu národní? Korač se domníval, že Otto Bauer má pravdu, pokud žádal, aby Renner a Scheidemann se rozešli s německou buržoazií, ale pro Chorvatsko, kde je jiná situace, měl by platit jiný postup: chorvatští socialisté nemají proč se rozcházet s národní buržoazií, která přece není imperialistická. Chorvatští socialisté se nemohou soustředit jedině k boji proti domácí buržoazií, ale musí bojovat proti těm silám, které ovládají Jihoslavy.⁹

Diskuse mezi „Pravdou“ a Koračem a také mezi Koračem a Demetrovičem (který vytykal Koračovi příklon k bolševismu!) nebo i mezi jinými socialisty se týkala především otázek taktiky, částečně i svébytnosti Chorvatů, dále možnosti nebo nemožnosti zřízení balkánské federace aj. Podle „Pravdy“ mělo být směrnici chorvatsko-slavonských socialistů dodržování rezolucí z let 1909 a 1910 (balkánské konference): Dělníci Chorvatsko-Slavonska budou bojovat proti německým a maďarským kapitalistům a tím i za práva vlastního národa. — V tomto smyslu psal i Vilim Bukšeg a takovou linii vytyčoval Hlavní výbor strany začátkem srpna 1918: Usilovat nezávisle na buržoazií o úplnou samosprávu národa a bojovat za vytvoření samostatného národního státu (tuto část rezoluce cenzura zabavila) Srbů, Chorvatů a Slovinců taktikou z let 1909–1910 (rozvíjením třídního boje za součinnosti s proletariátem jiných národů).

V chorvatsko-slavonské sociální demokracii vznikly v průběhu léta 1918 dva proudy, jejichž existenci zaznamenaly jak vídeňský časopis „Der Kampf“ (v článku bosensko-geregovského socialisty Jovo Jakšiče), tak i naše „Akademie“. Nacionální směr měl radikálnější a umírněné křídlo. Korač se domníval, že jeho souhlas s „koncentrací“ národních sil — tedy spolupráce sociální demokracie s národní buržoazií — odpovídá socialistické taktice: úsilí o národní osvobození a boj za socialismus se podle Korače vzájemně doplňují, pokud si dělnictvo ve společném postupu všech národních sil ponechává svou ideologii, organizaci a své cíle. „Korač chtěl spojit socialismus i nacionalismus, aby svorně spolupracovali v úsilí za uskutečnění nejvyšších cílů národa a jeho pracujícího lidu.“¹⁰

Dne 6. října 1918 se konala v Záhřebu porada sociálně demokratických stran Chorvatsko-Slavonska, Bosny-Hercegoviny a Slovinska: chorvatští a slovinští socialisté se tu rozhodli pro vstup do Národního výboru a pro spolupráci s těmi stranami, které neodmítají socialistické zásady. I Hlavní výbor chorvatsko-slavonské sociální demokracie dal tedy přednost nejdříve „národním“ úkolům.

Diskuse o národnostní otázce se soustředovala k ideji jugoslávství a po-

⁹ St u g a r, str. 86.

¹⁰ Tamtéž, str. 92–93.

válečnému uspořádání celé jihovýchodní anebo i střední Evropy. Z četných příspěvků zaslouží pozornosti názor Juraje Demetroviće (který se však v létě 1918 rozešel se sociálně demokratickou stranou a přešel k buržoazní demokracii — ale nadále ještě psával do socialistických časopisů), který napsal pro časopis „Der Kampf“ článek „Balkán po světové válce“. Demetrović tu žádal, aby byla Makedonie připojena k Srbsku, protože Bulhaři jsou nyní „kontrarevoluční“ (na rozdíl od starších dob). O „dalším a definitivním řešení balkánského problému“ Demetrović napsal, že jistě „přijde samo od sebe“. Měl na mysli „balkánskou federaci pod vedením jednotného jihoslovanského národa, sestávajícího ze Srbochorvatů, Slovinců a Bulharů (!)“. Taková federace by „jistě obsáhla i Uhry a Čechy v důsledku jejich zeměpisné polohy, národně politického promísení a charakteru hospodářsko-politického zázemí“. Demetrović se domníval, že „je na čase odpovídat na dvě otázky, které (on) nastolil v roce 1909: Nepovede vývoj věci v Rakousko-Uhersku opět ke Kossuthově ideji podunajské federace? A je třeba k tomu opět roku 1848 v celém jeho rozsahu?“ (Demetrović měl na mysli vzájemné boje mezi jednotlivými národními buržoaziemi střední Evropy v revolučních letech 1848—1849.) Demetrović se nyní v září 1918 (kdy psal svůj článek) domníval, že vývoj směřuje i ke spojení demokratického ruského východu s Balkánem (prostřednictvím Poláků a Rumunů.) Národy by vytvořily na principu práva na sebeurčení balkánskou a podunajskou federaci. A to už nebude onen obávaný panslavismus: z východu přichází znovuzrození Evropy ve formě velkolepé federace svobodných národů, zárodek „spojených států Evropy“ a celého světa.¹¹

Velká říjnová socialistická revoluce se svými hesly včetně práva národů na sebeurčení vyvolala velký ohlas i v řadách bosensko-hercegovských socialistů. Sociální demokraté z Bosny-Hercegoviny přijali v roce 1917 ideu sjednocení Jihoslovanů: v jejím uskutečnění však viděli jen etapu na cestě k balkánské federaci. „Glas slobode“ publikoval v listopadu 1917 Kautského studii „Osvobození národů“, přičemž v závěru svého komentáře zdůraznil, že národní sjednocení není hlavním cílem socialistů, ale jen prostředkem k oslabení kapitalismu. Prostředkem měření národnostní otázky je třídní boj.¹² Tak psali bosensko-hercegovští sociální demokraté v „Glasu slobode“ koncem listopadu 1917 — již pod vlivem zpráv o provedené revoluci v Rusku. Sociální demokracie Bosny-Hercegoviny řešila tehdy na přelomu let 1917—1918 a v průběhu první poloviny roku 1918 otázky vztahů mezi malými a velkými národy, problémy závislosti národů na světovém imperialismu, podobu jugoslávské ideje apod. Srbský socialista F. Filipović (který působil v té době v Bosně) uveřejnil v „Glasu slobode“ v březnu—dubnu 1918 řadu článků o národnostní otázce. Shrnul v nich názory K. Marxe, J. Proudhona, K. Kautského, V. I. Lenina, R. Luxemburgové, K. Radka a K. Rennera. Filipović považoval za správné názory Leninovy i Kautského. Bosensko-hercegovští socialisté totiž vyčetli z těchto děl, že je třeba usilovat o sjednocení národa a zároveň se stavět i proti vlastní buržoazii. Bosensko-hercegovští socialisté proto neuznávali ani májovou rezoluci, ani korfskou deklaraci (oba dokumenty z roku 1917), ani adresu chorvatsko-srbské koalice: socialisté z Bosny-Hercegoviny byli

¹¹ J. Demetrović, *Der Balkan im Weltkrieg*, *Der Kampf*, 11, č. 10, str. 690—691.

¹² *Strugar*, str. 130—132 a d.

pro sjednocení Jihoslovanů, ale toto sjednocení musilo vycházet z podmínek vzájemných souvislostí na Balkáně. Příklad viděli v revolučním Rusku, totiž federativní republiku.

Představitelem bosensko-hercegovských sociálních demokratů byl Jovo Jakšić, který ve svém spise „Socialistická internacionála a světová válka“ ze začátku roku 1918¹³ hájil zásadu nutnosti společného třídního boje (bez ohledu na národnost). Bosensko-hercegovská sociální demokracie proto nevstoupila do koalice s buržoazními stranami a naopak kritizovala v září–říjnu 1917 slovinské a chorvatské socialisty za jejich vstup do Národního výboru.

Sociální demokraté Srbska mohli působit po roce 1915 (po porážce Srbska a po okupaci své vlasti rakouskými vojsky) jen v emigraci: v Paříži, v Soluni a také v Rusku. Je známo, že srbská sociálně demokratická strana viděla před válkou i za války jediné možné řešení národnostní otázky na Balkáně ve federaci balkánských republik. Od roku 1917 kladli někteří srbští sociální demokraté důraz na sjednocení Jihoslovanů, které by snad bylo i etapou k balkánské federaci. Zejména pařížská skupina srbských sociálních demokratů se dostávala svými názory na poválečné řešení poměrů na Balkáně a ve střední Evropě blízko k velkosrbskému programu předsedy srbské vlády v emigraci N. Pašiće. Tyto názory odmítali členové válečného vedení strany K. Novaković a D. Popović, kteří chtěli řešit národnostní otázku svého národa a jiných národů především společným revolučním bojem proletariátu všech zemí. Pařížská skupina srbských sociálních demokratů však vcelku učinila záslužné dílo v tom, že vysvětlovala francouzským socialistům a širší francouzské veřejnosti podstatu jihoslovanské otázky jako sjednocení Srbů, Chorvatů a Slovinců v jednom národě a v jednotném státě. Tato skupina např. protestovala proti projevům L. Georgea i W. Wilsona z ledna 1918 a proti úmyslům Dohody ponechat rakousko-uherské Jihoslovany anebo jiné národy pod nadvládou Habsburků. Srbští sociální demokraté tehdy zdůrazňovali, že národnostní otázka musí být řešena pravem a ne sebeurčení ve smyslu požadavků ruské revoluce: trpce si přitom stěžovali na to, že západní demokracie prohlašují sebeurčení jako nejvyšší zákon doby a ponechávají porobené národy pod nadvládou Rakousko-Uherska.¹⁴ Později však viděla skupina srbských sociálních demokratů kolem pařížského časopisu „Budućnost“ právě v západních spojencích garanty příští svobodné Jugoslávie. To vyvolalo protesty Novakoviće i Popoviće, kteří odmítali nejen řešení jihoslovanské otázky v rámci habsburské monarchie, ale i orientaci na druhou skupinu imperialistů.

Na podzim 1918 převážil ve vedení Srbské sociálně demokratické straně internacionalistický směr (podobně jako bosensko-hercegovští nebo čeští centralističtí sociální demokraté hlásili se i srbští socialisté k „zimmerwaldské internacionále“), který chtěl řešit národnostní otázku na Balkáně uskutečněním ideje balkánské federace. K takovému úsilí dávala – soudili srbští sociální demokraté – popud právě ruská revoluce. Ve straně však

¹³ Obsah spisku citován v naší „Akademii“, XXII, str. 174.

¹⁴ *Strugar*, str. 47–48. Novější překlad názorů srbských socialistů v Paříži D. Lukáč, *Srpski socialisti o nacionalnom pitanju naroda na Balkanu*, Balcanica, Beograd 1972, III, str. 413–415 n.

již existovaly skupiny, které přijímaly jen jugoslávský nebo dokonce jen velkosrbský program, ve kterém se počítalo s Makedonií jako se srbskou zemí.¹⁵

3. Národnostní otázka v programech polských socialistických stran

Pro Poláky znamenala teprve až Velká říjnová socialistická revoluce možnost dočkat se obnovy státní samostatnosti. Sovětská vláda vyhlásila právo Poláků na samostatnost — a zase dohodové státy už nemusily brát ohled na carské či buržoazně statkářské Rusko, jako tomu bylo až do listopadu 1917. Kupodivu však se dohodové státy ani koncem roku 1917 definitivně nerozhodly o tom, zda a jak mají souhlasit s ideou obnovy polského samostatného státu ve formě sjednocení všech tří záborů dávné Rzeczy pospolité. Např. USA nepomýšlely zpočátku na to, že do sjednoceného Polska budou patřit i země z pruského záboru (Poznaňsko). Však ani polská buržoazie nevytyčila na přelomu let 1917—1918 požadavek spojení všech tří záborů v jeden stát, a naopak setrvala na variantě budování polského státu za pomoci Německa nebo Rakousko-Uherska.¹ Jedině skupina národních demokratů v emigraci (a pak i doma) se rozhodla pro orientaci na dohodové státy (v Paříži pracoval jejich Komitet Narodowy Polski), od nichž očekávali uskutečnění obnovy polského státu.

Polská otázka se stala doslova „mezinárodní“ tím, že sovětská delegace, vyjednávající v Brestu Litevském s představiteli ústředních mocností uzavření míru, sama požadovala obnovu Polska a navíc dovolila na těchto jednáních vystoupit i polské delegaci (členům SDKPiL). Tato delegace žádala sebeurčení polského národa nejen v Kongresovce, ale i v Haliči a v pruských zábořech na Poznaňsku a ve Slezsku.² A teprve jako „odpověď na sovětskou propagandu“ vyhlásil president USA W. Wilson dne 8. ledna 1918 ve známých „14 bodech“ také právo Poláků na samostatný stát na území „s nesporně polským obyvatelstvem“. Německo a Rakousko-Uhersko však nedaly najevo ochotu změnit své záměry s loutkovým polským „státem“ (ustaveným dne 6. listopadu 1916). Obě vlády stále ještě měly dost sil, aby ovlivnily jednání polských politických skupin v Haliči a v Poznaňsku, i v Kongresovce.

Požadavky sovětské delegace v Brestu Litevském a zejména pak rozhodnutí ústředních mocností o tom, že ukrajinské tzv. Centrální radě bylo dne 8. února 1918 přirčeno území s převážně polským obyvatelstvem v jihovýchodní Kongresovce (Chelmsko, ovlivnily smýšlení polské veřejnosti natolik, že jednotlivé politické skupiny začaly měnit své názory. Výbuch nevole a stávkové hnutí z února 1918 znamenaly pro mnohé politické organizace začátek nové orientace.

Haličská sociální demokracie zastávala ještě na podzim 1917 prorakouské a protiruské stanovisko. Události v Rusku způsobily změnu těchto postojů.

¹⁵ Tamtéž, str. 54.

¹ H. Jabłoński, *Polityka Polskiej Partii Socjalistycznej w czasie wojny 1914—1918*, Warszawa 1958, str. 662; viz dále J. Valenta, *Polská otázka a Říjnová revoluce*, Slovanské historické studie, V (1963), str. 151 a 198.

² *Materiały archiwalne do historii stosunków polsko-radzieckich, I, Marzec 1917—listopad 1918*, Warszawa 1957, dok. XLIV, str. 481 a d.

Časopis haličských sociálních demokratů „Naprzód“ dokonce slavil V. I. Lenina a jeho stranu za to, že ruská revoluce „křísí v masách viru v socialistický ideál mezinárodního sbratření osvobozeného lidu“. „Naprzód“ vzdával dík za to, že „jedině Leninova strana, čili tzv. strana bolševiků, stojí upřímně a bez podmínek, bez jakýchkoliv připomínek na zásadě samostatnosti Polska“.³ Z prorakouského „Kola polského“ (klubu polských poslanců na říšské radě ve Vídni) vystoupili nejdříve národní demokraté a tzv. lidovci (rolnická strana), dále sociálně demokratický poslanec J. Moraczewski a konečně v únoru 1918 se rozešel s prorakouským stanoviskem i předseda haličské sociální demokracie Ig. Daszyński. Haličská sociální demokracie však změnila svou politiku a taktiku jen v tom smyslu, že začala postupně přecházet na prodohodovou orientaci, kdežto vůči sovětskému Rusku zaujímal postupně nepřátelské stanovisko.

Říjnová revoluce zapůsobila i na Polskou socialistickou stranu (PPS – frakce). Tato strana cítila již v létě 1917, že její souhlas s protiruskými cíli centrálních mocností ji může kompromitovat. Už před listopadem 1917 začala PPS vést diskusi se Sociálně demokratickou stranou Německa (SPD), která se nemínila vzdát ve prospěch příštího samostatného polského státu Poznaňska, tím méně Slezska a Pomořanska. Němečtí sociální demokraté doporučovali PPS, aby si více všímala Běloruska! Takové rady PPS-frakce nepotřebovala, protože v jejím programu se již dávno počítalo s tím, že obnovenému Polsku musí připadnout i „jeho dávné východní kresy“. V období prosinec 1917–únor 1918 však PPS-frakce vítala program sovětské delegace v Brestu a žádala, aby právo národů na sebeurčení bylo uskutečněno pro polský národ také proti Německu a Rakousko-Uhersku. Vedení strany tehdy v lednu–únoru 1918 považovalo celkovou situaci za příznivou pro vytvoření lidové polské republiky nebo federace Polska s „nezávislou“ litevskou republikou.⁴

Sovětské stanovisko o sloučení polských záborů a o vytvoření svobodného polského státu zdravila zejména Polská socialistická strana-levice (PPS-levice), která proto vyzývala tehdy na přelomu let 1917–1918 polské dělnictvo k tomu, aby podpořilo stávkovým hnutím projevy sovětských delegátů v Brestu a aby protestovalo proti přítomnosti německých a rakousko-uherských vojsk na polském území.⁵ PPS-levice vysvětlovala sovětská hesla o sebeurčení národů jen jako „osamostatnění země“ a soustřeďovala se především k úkolům společného třídního boje polského dělnictva s „vítězným revolučním proletariátem ruským“.

Ještě méně porozuměla sovětským heslům o právu národů na sebeurčení Sociálně demokratická strana Polska i Litvy (SDKPiL), která chápala Říjnovou revoluci především jako začátek boje o nastolení diktatury proletariátu v celé Evropě, a proto se zaměřovala „čistě“ k třídním a sociálně politickým úkolům. O názorech vedoucích funkcionářů této strany, kteří za svého pobytu v Rusku v letech 1917–1918 zastávali čelná místa v sovětském aparátě i v Komunistické straně Ruska (bolševiků), se zmíníme

³ Tamtéž, dok. XXXI, str. 460–463; Henryk Malinowski, *Polski ruch robotniczy wobec idei Rewolucji Październikowej*, „Z Pola Walki“ 1967, X, 3, str. 116–117.

⁴ L. Smosarski, *Leninowskie ujęcie kwestii narodowej i polski ruch robotniczy 1915–1918*, „Z Pola Walki“ 1970, 1, str. 178; Jabłoński, c. d., str. 409 a 419.

⁵ Jabłoński, c. d., str. 616–618.

v příští kapitole. Předběžně lze říci, že vedení SDKPiL nadále zastávalo názory jako v letech 1915–1916 v období tzv. zimmerwaldské internacionály. A podobný postoj zaujali i funkcionáři této strany doma v okupované vlasti. Tzv. Hlavní správa SDKPiL ve Varšavě prohlásila hned 8. listopadu 1917, že polští dělníci půjdou spolu s vítěznou ruskou revolucí, která bojuje za mír, za sociální osvobození a za „bratrskou společnost národů“ (v originále „ludów“). V období stávkového hnutí v druhé polovině ledna a v únoru 1918 ve Varšavě a jinde v polských městech (v Kongresovce) vydávala SDKPiL provolání proti okupantům, ale nadále odmítala heslo o právu na sebeurčení a o polské státní samostatnosti. Nikoli sebeurčení národů, ale „sebeurčení proletariátu každé země“ mělo prý nyní platit jako hlavní heslo revolučního proletariátu. Na tomto stanovisku zůstali „esdekápilovci“ i později: vystoupení sovětské delegace v Brestu je v tomto směru neovlivnilo. Výzva SDKPiL k 1. květnu 1918 se sice správně posmívala slibům ústředních mocností, že „osvobodí“ (nebo „osvobozují“) malé národy, správně byly odhalovány fráze reakční polské buržoazie o polské samostatnosti, která by se musila opírat o Berlín nebo o Vídeň, ale nesprávně byla pozornost polského revolučního proletariátu zaměřena jen k přípravě „světové sociální revoluce“. Tendence k osamostatňování malých národů a k vytváření „ersatz-státeků“ ve východní Evropě – tak hodnotil orgán SDKPiL „Sztandar Czerwony“ v červnu 1918 nejen snahy Německa, ale vůbec celkové tendence k osamostatňování dosud porobených národů – vedení SDKPiL ostře odmítalo.⁶

Roztrpčení proti Německu a Rakousko-Uhersku vrcholilo v polských zemích (zejména v Kongresovce, částečně i v Haliči, kdežto v pruském záboru nebylo možno se masově projevit) v únoru 1918. Separátní mír centrálních států s „Ukrajinskou radou“ a zejména připojení Chelmska k ukrajinskému „státu“ roztrpčovalo proti Německu a Rakousko-Uhersku skoro všechny Poláky. Všechny politické strany hodnotily tehdy odevzdání Chelmska jako „zradu na Polácích“ a jako „nové dělení Polska“. A je až kupodivu, že i po únoru 1918 zůstávalo i v Kongresovce ještě dost jednotlivců i skupin, kteří chtěli pokračovat v „budování“ polské státnosti v rámci habsburské monarchie nebo v opoře o Německo. Strach z revoluce, strach ze sovětského Ruska – a na druhé straně záměry posunout polskou východní hranici opět na čáru z let 1772 anebo i dále (část německého tisku doporučovala tehdy v březnu–dubnu 1918 vládě a zejména vojenskému velení „umírněnost“ vůči Polsku a zároveň doporučovala posunutí polské východní hranice v duchu „sebeurčení“ až k Minsku!) – to vše nutilo polskou reakci k dalšímu jednání buď s Vídní nebo s Berlínem. V těchto jednáních získávala tzv. Regentská rada poněkud větší míru pravomoci jednání ve vnitřních otázkách, ale tuto pravomoc využívala polská buržoazní a velkostatkářská reakce především k přípravě „obrany proti bolševickému nebezpečí z východu“. Tajná jednání knížete Janusza Radziwilla v Berlíně ze srpna 1918 (mimo jiné s cílem vyjednat „společný postup Němců a Poláků proti Rusku“) pokračovala ještě v září, kdy Regentská rada žádala Berlín, aby orgány německé moci zabezpečovaly ochranu pol-

⁶ *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich, T. I*, Warszawa 1962 (nové a přepracované vydání makety „Materiały archiwalne...“), str. 163, 282, 311, 385.

ských velkostatkářů na běloruském území, které mělo být postoupeno na základě dodatečného jednání v Brestu ze srpna 1918 sovětskému Rusku.^{6a}

Plány na zřízení nějakého loutkového Polska pod německým nebo ruskou-uherským patronátem polská socialistická levice (PPS-levice a SDKPiL) ostře odmítala, ale protože nevyhlásila na jaře ani v létě 1918 dostatečně jasný národnostní program (vedení SDKPiL vidělo jediné možné řešení „polské otázky“ ve „sjednocení Polska s proletářskou republikou ruskou“⁷, usnadňovala tak agitaci PPS-frakce. Tato strana zvyšovala od února 1918 kritiku činnosti a existence Regantské rady i buržoazních polských stran a žádala maximálně státoprávní osamostatnění polských zemí“. Nepřesný a přímo odmítavý postoj PPS-levice a hlavně SDKPiL k ideji samostatného polského státu umožňoval PPS-frakci, aby její agitace a celková činnost našla v řadách polských dělníků a dalších vrstev polské společnosti značný ohlas.⁸ PPS-frakce a od května 1918 také Sociálně demokratická strana Haliče užívaly i radikálních sociálních hesel — a to posilovalo prestiž těchto reformistických socialistických stran v řadách polského dělnictva. Vedení PPS-frakce vytyčovalo ideu sebeurčení polského národa a heslo sjednoceného polského státu buržoazně nacionalisticky: neodvolávalo se na mezinárodní solidaritu proletariátu sousedních a jiných evropských národů-států. Snad jen v řadách mládeže PPS-frakce se ozývaly v létě a na podzim 1918 hlasy, v nichž se posuzovalo revoluční Rusko vcelku se sympatiemi.

Ačkoli se masy polského dělnictva v září a říjnu 1918 sociálně třídně radikalizovaly a vzrůstal proto i vliv třídních hesel SDKPiL a PPS-levice (jak to zjišťovaly různé zprávy okupačních i domácích polských úřadů a politických orgánů), přece jen se i v závěrečné fázi války prosadila více PPS-frakce než SDKPiL. I koncem října a začátkem listopadu 1918 hlásaly PPS-levice a SDKPiL především „mezinárodní socialistickou revoluci“ a odmítaly program „sjednoceného Polska ze všech třech záborů“ jako nový pokus polské buržoazie odvést pozornost mas od „skutečné revoluce“ a dosáhnout „nacionalistických cílů“.⁸

4. Socialisté ze střední a jihovýchodní Evropy na půdě revolučního Ruska

Nejradikálnější představy o příštím (poválečném) uspořádání střední a jihovýchodní Evropy, představy revoluční a internacionální, vyjádřili ti příslušníci jednotlivých sociálně demokratických stran zemí střední a jihovýchodní Evropy, kteří se za první světové války nalézali jako zajatci, utečenci či emigranti v Rusku a tam přímo v ohni revoluce poznávali program bolševické strany. Podle okolností, podle tradic těch či oněch socialistických skupin pak tento program uznávali, přijímali a dokonce za něj bojovali. Revoluční Rusko se stalo právě koncem roku 1917 a v příštím

^{6a} Tamtéž, str. 452–454. — Podobně u Jabłoňského a jiných autorů.

⁷ J. Kancewicz, *SDKPiL wobec zagadnień wojny, rewolucji i niepodległości Polski w latach 1914–1918* in *Ruch robotniczy i ludowy w Polsce 1914–1923*, Warszawa 1961, str. 163 a 167.

⁸ Jabłoński, c. d., str. 450.

⁹ *Dokumenty i materiały do historii* ... I. str. 502–503.

roce doslova „kadlubem“, odlévajícím revoluční kádry pro vlastní národy a pro další národy a země Evropy a Asie.¹

V Rusku žilo před válkou asi sto tisíc Čechů a Slováků a za války – koncem roku 1916 – přeběhlo na ruskou stranu na 200.000 českých a slovenských vojáků z rakousko-uherských armád. Mezi nimi bylo mnoho organizovaných sociálních demokratů. Část z těchto socialistických dělníků poznávala už před 7. listopadem 1917, že v Rusku „začíná světová revoluce sociální a proletářská“, a proto se k ní přihlašovali.² Tito socialisté pochopitelně odmítali jakoukoli orientaci na Dohodu. Rezoluce z konference českých sociálních demokratů v Kyjevě z prosince 1917 upozorňovala na to, že „skutečné východisko všech národů nastane jen tehdy, až povaleno bude společným úsilím proletariátu celého světa panství kapitálu“.³ Nejuvědomělejší čeští a slovenští dělníci přijímali ideje Velké říjnové socialistické revoluce a viděli nyní, že svoboda jejich národů (resp. „československého národa“) souvisí s vítězstvím sociální (socialistické) revoluce: poznávali, že revoluce národní předpokládá vítězství socialistické revoluce. V časopisu „Svoboda“ se o tom píše v únoru 1918: Buď myšlenka proletářské revoluce zvítězí v Rusku a přenese se do ostatních států, anebo bude poražena a pak bude pochována svoboda národů, tedy i našeho národa československého.⁴ Revoluční socialisté proto slibovali, jak to napsala petrohradská „Pochodeň“ dne 7. února 1918, „podporu celoevropské sociální revoluci“, od níž očekávali „všeobecný demokratický mír a právo na sebeurčení i sociální osvobození všech potlačovaných národů“. Čeští i slovenští revoluční dělníci byli pro svobodu svých národů, pro rozbití habsburské monarchie a pro samostatný československý stát, ale chtěli jít k tomuto cíli „jedině bojem proletariátu všech národů proti mezinárodní třídě kapitalistické“.

Čeští a slovenští socialističtí dělníci, kteří vytvořili v květnu 1918 „Československou komunistickou stranu na Rusi, sekci KSR/b“, přijímali tedy program samostatného československého státu, ale státní samostatnost svých národů si představovali socialisticky a internacionálně: nadále trvali na své představě o světové sociální (socialistické) revoluci, jejíž jádro viděli v revoluci ruské. Proto také spojovali své národní cíle s ruskou proletářskou revolucí: uvědomovali si, že „bude-li ruská revoluce umlčena, krvavý zápas na francouzském bojišti skončí se kompromisem a my v tom případě budeme odbyti žebráckou almužnou v podobě autonomie v rámci Rakouska“. Tak psali českoslovenští komunisté ve svém letáku „Proč nejedeme do Francie?“ (odpovídající tak na agitaci velení čs. legii) v květnu 1918.⁵ Podpořit ruskou revoluci a doma společně postupovat také s dělníky ostatních národů habsburské monarchie – takové byly směrnice, které vytyčovala rezoluce sjezdu čs. komunistů v Rusku koncem května 1918.

¹ Sovětská věda a také jednotlivé národní historiografie střední a jihovýchodní Evropy věnují účasti zahraničních (resp. „svých“) dělníků-socialistů v Říjnové revoluci velkou pozornost. Zevrubnou informaci o těchto pracích přineseme v příštím čísle.

² Svoboda (Kyjev), 19. října (1. listopadu) 1917, úvodník *Náš program*.

³ K. Pichlík, *Zahraněční odboj 1914–1918*, Praha 1968, str. 319.

⁴ Svoboda, 8. (21.) února 1918. – Viz J. Veselý, *Češi a Slováci v revolučním Rusku*, Praha 1954, str. 32 (obrazová příloha).

⁵ J. Kratochvíl, *Cesta revoluce*, Praha 1928, str. 344–346.

Rezoluce skončila provoláním: „Ať žije československá socialistická revoluce ve federativním svazku socialistických republik Evropy.“⁶

Z mnoha známých důvodů a příčin nestaly se tyto ideje hlavní náplní českého a slovenského revolučního dělnického hnutí na podzim 1918. Sami čeští a slovenští komunisté v Rusku poznávali v říjnu 1918, že „boj proti Rakousko-Uhersku probíhá pod heslem nacionalismu a také revoluce, která fakticky již začala, bude revolucí nacionální“. Věřili však, že tomu tak dlouho nebude a že vliv VŘSR a pak i událostí v Německu (Listopadová revoluce) ovlivní i proletariát český a slovenský.⁷

Také jihoslovanští socialisté, kteří se v letech 1917–1918 nalézali na půdě revolučního Ruska,⁸ přijímali postupně od konce roku 1917 ideje bolševické strany a VŘSR. Část socialistů jihoslovanských národů vytvořila komunistické skupiny, které se staly sekci Komunistické strany Ruska (bolševiků).⁹ Jihoslovanští komunisté v Rusku zastávali názor, že Jihoslované musí vytvořit svůj sjednocený federativní stát na zásadě úplné rovnoprávnosti Srbů, Chorvatů a Slovinců (pomýšlelo se i na spojení s Bulhary, kteří byli až do září 1918 členy jihoslovanské komunistické sekce!); Makedonci tehdy nebyli uznáváni za samostatný národ.¹⁰ Jihoslovanští revoluční socialisté v Rusku si dávali za cíl — jak o tom čteme v jejich časopise „Revolucija“ — založit jugoslávskou nezávislou demokratickou republiku v rámci evropské socialistické federace. Jihoslovanští komunisté byli přesvědčenými internacionalisty a za svůj hlavní úkol považovali po listopadu 1917 podporu sovětské moci a rozšíření socialistické revoluce i nastolení diktatury proletariátu v celé Evropě. Už od léta 1918 byly pořádány pro členy jihoslovanských komunistických organizací v jednotlivých městech sovětského Ruska kursy pro agitátory, kteří měli být vysláni a vskutku ještě před listopadem 1918 byli vysláni do vlasti, aby tam připravovali revoluci.¹¹

V prostředí jihoslovanských komunistů v Rusku byla pochopitelně živá idea balkánské nebo i balkánsko-podunajské federace.¹² Toto heslo (vyhlašované v říjnu 1918) se stalo aktuální v souvislosti s porážkou centrálních mocností na Balkáně a v souvislosti s rozpadem habsburské monarchie. Koncem října a v listopadu 1918 se stalo doslova nezbytné formulovat národnostní program. Diskuse o této otázce a o taktice v národnostní otázce je již součástí nového období v dějinách revolučního dělnictva národů jihoslovanských i jiných z jihovýchodní a také ze střední Evropy.

Říjnovou revoluci a sovětskou moc podpořili významně polští revoluční socialisté. Odhaduje se, že ze 3 milionů Poláků, kteří se tehdy v letech 1917–1918 nacházeli v Rusku,¹³ podpořilo sovětskou moc aktivně na sto tisíc polských dělníků a rolníků a jiných, organizovaných i neorganizova-

⁶ *Ohlas VŘSR v Československu*, Praha 1957, str. 74–75.

⁷ *Průkopník Svobody*, 18. října 1918 (P i c h l í k, c. d., str. 462).

⁸ V Rusku žilo až 250 000 příslušníků jihoslovanských národů.

⁹ *Pregled zgodoviny KPJ*, Ljubljana 1963, str. 20–21; viz dále I. D. O č a k, *Jugoslavjanskije internacionalisty v bor'be za pobeđu sovětskoj vlasti v Rossii 1917 po 1921*, Moskva 1966.

¹⁰ J. Pleterski, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u teoriji i politici KPJ-KPS*, Jugoslovenski istorijski časopis 1969/1–2, 29–31.

¹¹ Vl. Strugar, *Socijaldemokratija o stvaranju Jugoslavije*, str. 300; B. Hrabak, *Dolazak organizovanih povratnika iz Sovjetske Rusije u Jugoslaviju 1918–1919. godine*, Zbornik Historijskog instituta Slavonije, IV, Slav. Brod 1966, str. 240–241.

ných. Dokonce i členové PPS-frakce přijali Velkou říjnovou socialistickou revoluci kladně a spolupracovali zpočátku s SDKPiL a PPS-levicí ve společné „Radě polských revolučně demokratických organizací“ v Rusku (leden—březen 1918). Avšak zatímco přívrženci PPS-frakce zdůrazňovali jednostranně hlavně heslo sebeurčení národů a viděli v úplné samostatnosti národů v etnických hranicích a „v samostatné demokratické republice“ podmínku „konečného vítězství socialismu“, naopak SDKPiL viděla ve vítězství „mezinárodní proletářské revoluce“ předpoklad „likvidace národnostního útisku“. Předáci SDKPiL formulovali na své celoruské konferenci v lednu 1918 národnostní otázku jen jako „národnostní útisk“ a projevy za obnovu samostatného polského státu považovali za „sociálpatriotické spekulace“. Hlavním úkolem revolučního proletariátu, v tom i polského, je provedení proletářské revoluce, která uskuteční „mezinárodní bratrství národů“ (v originále „Ludów“).¹⁴

Pokud jde o stanovisko PPS-levice v Rusku, pak je třeba říci, že tato strana uznávala zásadu samostatnosti národů v příštím „novém světě“ a uznávala i právo „polského národa“. Jejím heslem se stal i požadavek „samostatné lidové polské republiky“.¹⁵ Později se stanoviska PPS-levice a SDKPiL v Rusku sblížovala: také členové PPS-levice kladli důraz hlavně na „mezinárodní proletářskou revoluci“ a stali se i členy polské sekce Komunistické strany Ruska (bolševiků). Avšak členové SDKPiL šli v závěrečných týdnech konce první světové války ještě dále v negativním postoji k ideji polské samostatnosti: považovali ji za ideu *třídního* státu. Úkolem revolučního proletariátu — říkal Julian Leszczyński na schůzce SDKPiL v polovině října 1918 — je třídní státy rozbíjet a nikoli je budovat. Cílem mezinárodní proletářské revoluce je i heslo „Pryč s hranicemi!“ Julian Marchlewski zase dokazoval na schůzi komunistů z okupovaných oblastí ve dnech 19.—24. října 1918, že éra národních povstání a vzniku národních států v Evropě skončila již v letech 1870—1871, takže heslo práva národů na sebeurčení je již fikcí. A nemělo platit ani heslo o „sebeurčení proletariátu dané země“, protože takové sebeurčení je možné jen v mezinárodním měřítku a nikoliv „jedné zemi“. St. Bobiński proto odmítal i návrhy na vytváření středo- a východoevropské federace, s kteroužto ideou vystoupil nedlouho předtím St. Pestkowski (který si představoval federaci sovětských republik Ruska, Ukrajiny, Polska, Litvy, Lotyšska, Estonska a Finska, které by se staly základem „evropské federativní republiky“).¹⁶

Nejen Poláci, ale i Maďari, Němci a další, kteří tehdy žili v revolučním

¹² B. Hrabak, *Komunistička partija (bolševika) Srba, Hrvata i Slovenaca*, Jugoslovenski istorijski časopis 1969/1—2, 11—12.

¹³ Asi 1,2 mil. Poláků žilo na území Ruska (mimo Kongresovku) již dávno před rokem 1914, přes 1 mil. Poláků z Kongresovky uteklo před německými vojsky nebo bylo odvedeno na práci do Ruska a hlavně do armády, další statistice Poláků pocházelo z Haliče a částečně i z Poznaňska (zajatci německé a rakousko-uherské armády); W. Najdus, *Polacy w Rewolucji Październikowej*, Warszawa 1952 a další její práce.

¹⁴ *Dokumenty i materialy...*, I, str. 253, 279, 335, 352; viz dále A. Ja. Manusevič, *Internacionalisty*, Moskva 1971, str. 236—237.

¹⁵ *Dokumenty i materialy...*, I, str. 354—356; viz dále J. Kancewicz, *SDKPiL wobec zagadnień wojny in Ruch robotniczy i ludowy*, Warszawa 1961.

¹⁶ W. Najdus, *Poglądy grup SDKPiL i KPRP w Rosji w latach 1917—1920 na kwestję narodową*, Z Pola Walki 1967 (X), č. 2, str. 125 a d.

Rusku, žádali v říjnu—listopadu 1918 uskutečnění především „mezinárodního bratrství lidu“ a nikoli samostatné národní státy. Jejich názory jsou již součástí ideologie vznikající nové, tentokrát již komunistické internacionály.

DER WIDERHALL DER OKTOBERREVOLUTION BEI TSCHECHEN, SLOWAKEN, POLEN UND SÜDSLAWEN

In diesem Artikel bindet der Verfasser an seinen Aufsatz „Internationale sozialistische Bewegung über die Nationalitätenfrage in Mittel- und Südosteuropa, XI. 1917 bis X. 1918“ (Mezinárodní socialistické hnutí ve střední a jihovýchodní Evropě v období listopad 1918—říjen 1918), Časopis Maticе moravské 1917, č. 3/4, str. 243—261, und an die Abhandlung „Die Nationalitätenfrage im Programm der sozialistischen Parteien während des ersten Weltkrieges 1914—1917“ (Národnostní otázka v programu socialistických stran za první světové války v letech 1914—1917 in Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, C 18—19, příloha, str. 1—71) an. Der Verfasser vergleicht die Stellungnahmen der sozialdemokratischen Parteien der Tschechen, Slowaken, Polen und Südslawen zu den Losungen der Kommunistischen Partei Rußlands-Bolschewiki und der Sowjetregierung. Die sowjetische Losung vom Recht der Nationen auf Selbstbestimmung spielte in der Arbeiterbewegung der slawischen Völker eine sehr wichtige Rolle. Aber nur kleine Gruppen oder nur einzelne Personen der tschechoslawischen, slowakischen, slowenischen und kroatischen Partei haben diese Losung international und mit Klassenbewußtsein verstanden. Die Notwendigkeit des Klassenkampfes als Mittel und Methode der Verwirklichung des Rechtes auf Selbstbestimmung haben hauptsächlich die polnischen, südslawischen und tschechischen oder slowakischen Sozialisten anerkannt, die sich in Jahren 1917 bis 1918 in Rußland befanden und an der Revolution teilnahmen. Die Vorstellungen dieser revolutionären Arbeiter von der Umgestaltung Mittel- und Südosteuropas gehören schon zur neuen Etappe in der Geschichte der sozialistischen (marxistisch-leninistischen) Theorie der Nationalitätenfrage.